

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Sonja Štark

Položaj i uloga žena u Prvom svjetskom ratu

Završni rad

doc.dr.sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2018.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Sonja Štark

Položaj i uloga žena u Prvom svjetskom ratu

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Završni rad

doc.dr.sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2018.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. POLOŽAJ I ULOGA ŽENA PRIJE PRVOG SVJETSKOG RATA.....	2
2.1. Ženska invalidnost.....	4
3. FEMINIZAM I BORBA ZA PRAVO GLASA	5
3.1. Nastanak i razvoj feminizma	5
3.2. Sufražetski pokret Velike Britanije	6
3.3. Sufražetski pokret Francuske	8
3.4. Sufražetski pokret Sjedinjenih Američkih Država	8
3.5. Sufražetski pokret Rusije.....	9
3.6. Sufražetski pokret država Jugoistočne Europe.....	10
3.7. Međunarodni dan žena	11
4. PRVI SVJETSKI RAT – PROMJENA DRUŠTVENE STRUKTURE.....	12
4.1. Žene u industriji.....	13
4.2. Mobilizacija žena	15
5. POLOŽAJ I ULOGA ŽENA NAKON PRVOG SVJETSKOG RATA.....	17
6. ZAKLJUČAK	19
7. LITERATURA.....	20

SAŽETAK

Statično, riječ koja najbolje objašnjava položaj i ulogu žena kroz višestoljetna razdoblja. Uloga je žena bila točno određena, predodređena i fiksna pa čak i za vrijeme velikih društvenih, kulturnih i političkih promjena i razvoja. Društvo se dijelilo u tri skupine: ljude, odnosno muškarce koji su imali pravo glasa te bili glave kućanstva i vlasnici imovina, robove bez slobode, prava ili vlasništva te žene kao posebna skupina s ograničenim pravima i slobodom. Od rođenja pa sve do smrti, žene su bile jedna vrsta vlasništva, prvo svojih očeva pa kasnije i svojih muževa. Životne su uloge bile unaprijed određene te podijeljene na one muške i na one ženske. Glavna i jedina obveza žena je bila postati što bolja domaćica, supruga i majka uz mogućnost razvijanja ostalih „ženskih vještina“. Takav je odnos među spolovima bio toliko duboko ukorijenjen da se njihova promijena činila kao nemoguća misija. Krajem 18. stoljeća javlja se sufražetski pokret kao jedan od prvih jačih pokušaja promjene tradicionalnog društvenog uređenja. No, glavni događaj koji će dati veći zamah ovome pokretu zasigurno je Prvi svjetski rat, koji će zahvaljujući velikom broju regrutiranih muškaraca, velikom nedostatku radne snage i razvoju industrijske proizvodnje u izuzetno kratkom vremenu promijeniti čitav društveni poredak. Ženama će se otvoriti mogućnost da zamijene muškarce u svim sferama života te će moći dokazati svoju vrijednost, snagu, znanja i vještine obavljajući tzv. „muške poslove“. Izuzetno je zanimljivo kako je upravo ovaj događaj, kao jedan od najvećih svjetskih katastrofa, bio zaslužan za velike promjene i napredak brojnih znanosti te društvenih i političkih prilika, te da će upravo on poslužiti kao odskočna daska na putu prema ostvarenju prava, slobode i jednakosti žena.

Ključne riječi:

Prvi svjetski rat, žena, sufražetski pokret, pravo glasa, diskriminacija

1. UVOD

Cilj ovoga rada jest objasniti položaj i ulogu žene u društvu prije, za vrijeme i neposredno nakon Prvog svjetskog rata te čimbenike koji su značajno utjecali na život žena. Naglasak je stavljen na značaju promjenu svakodnevice i razvoju svijesti žena o vlastitoj vrijednosti. Rad prati društveni položaj žena za vrijeme Prvog svjetskog rata, uključujući i period prije te neposredno nakon rata kako bi se lakše pratile uzročno-posljedične veze koje utječu na društvene promjene.

U prvom će poglavlju rada fokus biti stavljen na položaj žena u društvu i obitelji prije rata, raširenosti diskriminacije te ženskoj podčinjenosti. Objasnjava se tradicionalna podjela uloga prema spolovima, ženskoj sudbini i nedostatku mogućnosti za promjenu društvene strukture. U fokusu je također i koncept tzv. ženske invalidnosti nastale iz mentalne nespremnosti muškoga spola u prihvaćanju važnosti i jednakosti žena.

Drugo poglavlje otvara tzv. žensko pitanje te proučava zauzimanje žena za vlastite interese, borbu za pravo glasa i želju za odbacivanjem tradicionalnog društvenog uređenja. U ovom se poglavlju ukratko objašnjava povijest i značenje feminizma te probleme i situacije s kojima su se žene diljem svijete suočile s ciljem stvaranja jednakosti.

Treće poglavlje čini središnji dio rada te govori o situacij u kojoj su se žene našle izbijanjem Prvog svjetskog rata, promjenama koje on donosi te utjecaja istih na ulogu žene. Ono objašnjava nagli preokret u spolnim ulogama u svim sferama života te hrabrosti, odlučnosti i uspješnosti žena u suočavanju s novonastalom situacijom.

Posljednje poglavlje proučava promjene koje su nastale na obiteljskom, društvenom i političkom planu kao posljedica rata. Prati ponovno oduzimanje svih danih prava ženama, njihov otpor, pobunu i nezadovoljstvo zbog nepriznavanja njihove važne uloge u ratu te na koncu i postupno uspostavljanje djelomične i/ili potpune jednakosti žena u društvu.

2. POLOŽAJ I ULOGA ŽENA PRIJE PRVOG SVJETSKOG RATA

Patrijahalni odnosi, diskriminacija i podređenost žena bili su duboko ukorijenjeni u tadašnje društvo. Višestoljetna stagnacija društvenog i intelektualnog napretka žena stvorila je fiksnu shemu društvenih odnosa prema kojima su se uloge dijelile na one muške i na one ženske. Prevladavalo je tada tradicionalno mišljenje da je ženama mjesto u svojim domovima, a kako im je jedina dužnost bila briga o kućanstvu i odgoju djece njihov je rad često ostajao neopažen, ignoriran i podcijenjen. „Muž i žena su jedno, a to jedno je muškarac“ riječi su britanskog suca Williama Blackstona koje možda najbolje opisuju spolne odnose i ulogu žena u periodu prije Prvog svjetskog rata.¹ Smatrano je kako se identitet žene može realizirati isključivo kroz brak te je kućni odgoj podrazumijevao uvjeravanje mladih djevojaka kako za ženu nema budućnosti izvan braka, stvarajući tako žene koje se ne vide kao izgrađene jedinice, već kao nadopuna muškarcu. Škole su se dijelile na muške i ženske u kojima su se količina i vrste znanja dijelile prema spolnim karakteristikama pojedinaca. Tada su brojni političari, pravnici, pedagozi i svećenici pisali knjige o obvezama i dužnostima žena te karakteristikama koje bi iste trebale posjedovati. Žene se učilo o brizi o domaćinstvu, suprugu i djeci. Utvrđena je šablona sustava vrijednosti koje bi svaka djevojka trebala posjedovati poput: skromnosti, smirenosti i strpljivosti, stidljivosti, čednosti i pokornosti te šutljivosti oko kojih se gradio identitet žena. Dakle, tadašnje je školstvo brinulo isključivo o pripremanju žena za tržište udaje, a ne tržište rada. To je bila dobro osmišljena taktika, budući da takva spolna segregacija smanjuje mogućnost stvaranja zastarašujućih scenarija za muškarce poput bračne nesloge koja bi mogla proizići iz svijesti žene o svojim znanjima i mogućnostima. Dakle, obrazovanje žena je stvaralo prijetnju prijezira prema kućanskim poslovima ili prema suprugu manjih vještina i znanja. U stvaranju ženskog identiteta 1880. godine pojavljuje se knjiga *Dobra kućanica* Davorina Trstenjaka koja je vrlo brzo postala vrstom vodiča za obrazovanje žena. Knjiga je korištena u školstvu, bila je poklanjana uspješnim učenicama te je izdavana u pet izdanja. Fraza „dobra kućanica“ postala je sinonim za idealnu ženu koja posjeduje sve potrebne i poželjne kvalitete. Vjerovalo se kako je primarni zadatak žene usvajanje što više „ženskih znanja“ kako bi postale savršene supruge, kućanice, spremačice i domaćice te kako bi na taj način one trebale predstavljati odličje dobrog odgoja, žudnju muškaraca i opsesiju žena.² Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće na tržište izlaze usisivači, perilice rublja, hladnjaci, mikseri i mikrovalne pećnice te tako

¹ Miles, R. (2009). *Ženska povijest svijeta: Tko je skuhao posljednju večeru?*. Zagreb: Europapress holding, Novi Liber. str. 212., 295.

² Župan, D. (2013). *Mentalni korzet: Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918)*. Osijek-Slavonski Brod: Učiteljski fakultet u Osijeku/Hrvatski institut za povijest-Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje/Slavonski Brod. str. 32.,34.-35,40.-41.,43.,56.-57.

donedavno laki kućanski poslovi postaju zahtjevniji, a vrijeme uštedeno na jednom zadatku zamjenjuje novi zadatak. Očekivanja su ovoga doba bila visoka te je bilo potrebno uložiti velike napore kako bi se zaslužila titula „savršene kućanice“, što je s vremenom počelo opterećivati identitet žena. Industrijska revolucija 19. stoljeća otvorila je ženama mogućnost rada, budući da je proširenje industrije zahtjevalo veću količinu radne snage, što je odškrinilo vrata dolasku nove ere koja će promijeniti žensku sudbinu. Osim u tvornicama radile su i kao domaćice, kućne pomoćnice te u obučarskim i krojačkim radnjama. One naravno nisu imale pravo primati svoju plaću, nego su ih, umjesto njih, primali njihovi očevi i muževi. Primale su u pola manju plaću od muškaraca, a radile su po 16, 18 pa čak i 20 sati, najčešće i nedjeljom, dok je godišnji odmor bio nepoznati pojam.³ Dopuštanjem rada ženama diskriminacija nije nestala, žene su optuživane za krađu radnog mjesta muškarcima te su primale nižu plaću, uz objašnjenje kako jedu i rade manje i sporije od muškaraca te im stoga treba manje novaca.⁴ Žene iz siromašnijih obitelji gotovo da si nisu smjele dopustiti trudnoću. Zbog potrebe za radom nisu mogle dobiti niti ostajati kod kuće kako bi se brinule o djeci, a dojičje su bile skupe. Početak 20. stoljeća donosi malo veće društvene promjene osnivanjem većeg broja ženskih udruženja te zabranom rada u rudnicima i kamenolomima ženama starijim od 21 godine.⁵ Tako se već u prvom desetljeću 20. stoljeća aktivno radi na donošenju pravne regulative koja će ženama poboljšati radne uvjete. Godine 1900. radni je dan ograničen na deset sati, obvezni tjedni odmor uveden je 1905. godine, žena dobiva pravo slobodnog raspolaganja svojim novcem 1907. godine te se 1913. godine uvode odredbe koje omogućuju ženama pravo na odmor prije i poslije poroda te im se zabranjuje prekomjeren rad. Zapošljavanje je žena promijenilo društvene odnose te su se muškarci počeli bojati konkurencije, pogotovo s obzirom na to da su žene sa svojim niskim primanjima snižavale zarade i broj radnih mjesta za mušku populaciju. Bilo je smatrano kako je muškarac dostojan titule „muškarca“ samo ako je u stanju prehraniti svoju obitelj, stoga su se muškarci ubrzo izborili za vraćanje žena svojim domovima i primarnim zadacima.⁶

³ De Beauvoir, S. (2016). *Drugi spol*. Zagreb: Naklada Ljevak. str. 135.-137.

⁴ Miles, R. (2009). *Ženska povijest svijeta: Tko je skuhao posljednju večeru?*. Zagreb: Europapress holding, Novi Liber. str. 226.

⁵ Adamović, M. (2010). *Žene i društvena moć. Sociološka obilježja upravljačkih položaja žena u kulturi i kulturnim industrijama*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu. str. 46.-47.

⁶ De Beauvoir, S. (2016). *Drugi spol*. Zagreb: Naklada Ljevak. str. 137.

2.1. Ženska invalidnost

Prema Barbari Ehrenreich i Deidrei English, aktivisticama ženskog zdravstvenog pokreta, razlog ženske inferiornosti i snažne spolne diskriminacije leži u biologiji. One su 1973. godine istražile socijalnu povijest žena i medicine u Americi (*Complaints and Disorders. The Sexual Politics of Sickness*) s fokusom na razdoblje od kraja 19. stoljeća do dvadesetih godina prošloga stoljeća. Diskriminacija žena je bila sveprisutna, ali je s obzirom na socijalni status žene varirala u intenzitetu. Žene jačeg socijalnog statusa i materijalnog standarda smatrane su besposlenima i pasivnima, dok je žene nižih statusa dotaknuo preaktivan život obilježen ubitačnim tempom rada. No, bez obzira na životnu situaciju, smatrane su slabim, krhkim, djetinjastim i intelektualno inferiornijim od muškaraca, što je muškarcima stvaralo osjećaj dominacije te više vrijednosti. Kako bi se u potpunosti mogla ukloniti mogućnost uspinjanja položaja žena na socijalnoj ljestvici toj je pasivnosti i besposlenosti žena trebalo dati dijagnozu – tzv. žensku invalidnost. Ova bolest koja se pojavila na polovini 19. stoljeća korištena je kao način društvene kontrole i održavanja tradicionalnog društvenog poretka. Razmišljanje muškaraca o izjednačavanju spolova najbolje opisuju riječi jednog američkog zakonodavca: „Dajte ženama pravo glasa i morat ćete izgraditi ludnice u svakoj pokrajini i sud za razvod braka u svakom gradu.“ Dok je o obrazovanju žena imao snažna uvjerenja liječnik P. Moebius izjavivši: „Ako želimo da žena u potpunosti ispuni svoju materinsku zadaću, ne smije imati muški mozak. Ako bi se sposobnosti žene razvile do istog stupnja kao i u muškarca, njezini bi organi stradali i dobili bismo odbojan i beskoristan hibrid.“ Svako stanje, u kojemu se žena nalazila, bilo duševnom, fizičkom ili psihičkom bilo je smatrano bolešću. Tako da su stanja poput puberteta, trudnoće, menstruacije, menopauze pa sve do glavobolje i kurjih očiju bili smatrani bolestima. Nove su bolesti, dijagnoze i brojna lječilišta nicali po cijelom svijetu. Ženska se invalidnost pokušavala liječiti izolacijom, strogim mirovanjem pa čak i zabranom svake intelektualne aktivnosti. Invalidnost žena koju je propagirala većina svjetskih liječnika dodatno je učvršćivala ovisnost žena o muškarcima i njihovu dominaciju. Ideja o ženskoj invalidnosti bila je prihvaćena do te mjere da se ženska krhkost počela poistovjećivati sa ženstvenošću. Žene su, svjesne svoje inferiornosti u nemogućnosti utjecaja i promjene situacije, izvukle najbolje iz iste te su se na račun svoje invalidnosti oslobađale svoje „bračne dužnosti“ ili si osigurale veću moć u obitelji skretanjem pozornosti na njihovo stanje. Ubrzo je i ovaj trend dobio svoju dijagnozu – histeriju koja je najviše zahvaćala žene iz bogatijih obitelji te koja je služila kao jedini mogući način izražavanja nezadovoljstva ispadima bijesa ili očaja. Borba za

ženska prava također je smatrana posljedicom hysterije za koju su preporučeni tretmani bili: ponižavanje i ismijavanje žene, pa čak i zatvaranje dišnih puteva dok napadaj ne prođe.⁷

3. FEMINIZAM I BORBA ZA PRAVO GLASA

3.1. Nastanak i razvoj feminizma

Feminizam (franc. *Féminisme*) je društveni pokret koji teži poboljšanju društvenog položaja žena, uklanjanju spolne diskriminacije te promicanju rodne jednakosti⁸ iz čega nastaje sufražetski pokret (eng. *suffrage*: pravo glasa) koji je predstavljao borbu za ostvarenje prava glasa žena. Sufražetkinje su smatrale kako bi stjecanjem prava glasa nestale sve vrste spolne diskriminacije što bi rezultiralo krajnjim ciljem - jednakošću.⁹ Riječ „feminizam“ nastaje 1895. godine kada je Sarah Grand opisivajući novonastalu generaciju žena koja teži jednakosti i samostalnosti izmislila frazu „New Woman“. Feministički se pokret snažno širio na sve sfere života te različite društvene okolnosti koje su utjecale na položaj žena pa su ubrzo počeli nicali razni feministički smjerovi poput: liberalnog, radikalnog, socijalističkog ili individualističkog. Ovaj prvi val feminističkog pokreta obilježen je borbom za politička i pravna prava žena te se za kraj istoga uzima 1919. godina kada je usvojen 19. amandman kojim je ostvareno žensko pravo glasa.¹⁰ Začetak feminističkog pokreta i blagih promjena društvene strukture nastaje još za vrijeme Francuske revolucije kada se žene po prvi puta pojavljuju u javnosti kao grupa zauzimajući se za svoja prava. Organizirani su prvi ženski klubovi, izdavani feministički časopisi te su održavane brojne peticije kojima su žene potraživale prava za sudjelovanje u politici.¹¹ John Stuart Mill prvi je predložio pružanje ženama pravo glasa 1867. godine zagovarajući teoriju tjelesne podređenosti koja mušku dominaciju pripisuje tjelesnoj superiornosti muškarca. *Deklaracija o pravima žene i građanke (Déclaration des droits de la Femme et de la Citoyenne)* bio je prvi dokument u kojemu se traži izjednačavanje prava žena i muškaraca u gotovo svim sferama života, s naglaskom na jednakost, slobodu, vlasništvo i prava na rad kojega je 1791. godine tiskala Olympe de Gouges.¹² Reakcija muškaraca na ove revolucionarne ideje o promjeni

⁷ Sklevicky, L. (1996). *Konji, žene, ratovi*. Zagreb: Druga. str. 261.-264.

⁸ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19203>

⁹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58664>

¹⁰ Adamović, M. (2010). *Žene i društvena moć. Sociološka obilježja upravljačkih položaja žena u kulturi i kulturnim industrijama*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu. str. 47.-50.

¹¹ Sklevicky, L. (1996). *Konji, žene, ratovi*. Zagreb: Druga. str. 74.

¹² Adamović, M. (2010). *Žene i društvena moć. Sociološka obilježja upravljačkih položaja žena u kulturi i kulturnim industrijama*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu. str. 45.-46.

tradicionalnog društvenog uređenja 1793. godine dovodi do zabrana javnih aktivnosti žena te brojnih smaknuća, među kojima je bila i sama Olympe de Gouges. Ženski su se pokreti u svom punom intenzitetu najčešće javljali za vrijeme i u sklopu većih društvenih pokreta, zauzimajući se kako za svoja, tako i za tuđa prava, pridonosili su njihovim usponima te bili propagirani te nakon pobjeda ostajali zaboravljeni.¹³ U vremenu velikih promjena i razvoja statičnost položaja žene otvara pitanje njezine uloge i prirode, tzv. „žensko pitanje“. Ono se odnosi na psihičku i fizičku prirodu žene, njezine političke sposobnosti, moralne karakteristike te ulogu u društvu i svakodnevnom životu. Temelje za stvaranje pokreta za pravo glasa žena postavljaju Mary Wollstonecraft (*Vindication of the Rights of Woman*) i John Stuart Mill (*The Subjection of Women*). Budući da su za vrijeme prosvjetiteljstva postojale rasprave o pravima muškaraca u Engleskoj i Francuskoj, Mary Wollstonecraft predložila je primjenjivanje prosvjetiteljskih ideja na ženski spol te je tako prozvana majkom feminizma te prvom feministkinjom. Svojim je radom zagovarala rodnu jednakost te potraživala građanska prava. Sedamdeset godina kasnije, J. S. Mill objavljuje svoje djelo u kojem zagovara socijalnu, ekonomsku i političku emancipaciju žena. Peticiju je predstavio parlamentu koji je istu i odbio. Iako veći pomaci nisu ostvareni, o ženskom se pitanju žestoko raspravljalo.¹⁴

3.2. Sufražetski pokret Velike Britanije

Čartizam je bio pokret u Velikoj Britaniji za ostvarenje općeg i jednakog prava glasa muškaraca. Ovaj izuzetno licemjerman pokret privukao je mnoge žene-radnice da stanu u obranu svojih muževa osnivanjem udruga za potporu pokretu. Mogućnost stvaranja ženske inačice ovoga pokreta nastala je 1867. godine kada je utemeljeno National Society for Women Suffrage koja je 1869. godine aktom o ženskom pravu glasa na općinskim izborima (Municipal Franchise Act) omogućila ženama pravo glasa na lokalnim izborima. Emmeline Pankhurst 1889. godine osniva Women's Franchise League, pomoću koje je 1894. godine ostvarila pravo udanim ženama da biraju i budu birane na općinskim vijećima. Millicent Fawcett 1897. godine osniva najveću organizaciju za pravo glasa žena u Velikoj Britaniji, National Union of Women's Suffrage Society, koja je djelovala kao federacija postojećih organizacija za pravo glasa žena. Emmeline Pankhurst sa svojim kćerima, Christabel i Sylvia, 1903. godine osniva Women's Social and Political Union koja se, u okolici Manchestera, fokusirala na pribavljanje podrške za žene od strane socijalista i sindikata. Razočarane rezultatima, odabrale su agresivni pristup te su se sufražetkinje cijele

¹³ Sklevicky, L. (1996). *Konji, žene, ratovi*. Zagreb: Druga. str. 74.

¹⁴ Remy-Hébert, B. *The first women's movement: Suffragist struggles in the 19th and early 20th centuries*, preuzeto 23.7.2018. s http://www.jfki.fu-berlin.de/academics/SummerSchool/Dateien2011/Papers/juncker_remy.pdf, str. 2.-3.

Britanije ujedinile u uništavanju imovine. Punkhurst je javno pozivala na uništavanje imovine te se smatra kako je u vremenu od 18 mjeseci vandalizmom, sabotажom i paljenjem prouzročena šteta u iznosu od oko 500 000 funti.¹⁵ Ta će politika pritiska trajati petnaestak godina u kojima će upadati na sastanke, praviti prosvjede i napadati policajce s ciljem poticanja suđenja. Palile su crkve, razbijale prozore, vezale se lancima za ogradu Buckinghamске palače, odbijale plaćati poreze i kazne. Nerijetko bi napadale političare na putu do posla ili im postavljale bombe u kuću. Sufražetkinje su bile zadovoljne odlaskom u zatvor gdje bi onda štrajkale glađu. Vlada nije htjela dopustiti da one umru u zatvoru te tako postanu mučenice pokreta, stoga su zatvorski čuvari počeli prisilno hraniti svoje zatvorenice. Takvo ponašanje javnosti nije dobro prihvatila te vlada izdaje Zakon mačke i miša koji ženama dopušta štrajk glađu u zatvoru. No, bile bi puštene kući kada bi oslabile do krajnjih granica i više ne bi mogle sudjelovati u demonstracijama te bi bile ponovno uhićene kada vrate snagu.¹⁶ Događaj koji svakako dominira poviješću sufražetskog pokreta je smrt Emily Wilding Davidson 1913. godine koja je u želji za stjecanjem publiciteta za pokret istrčala na trkalište u Derby-u, uhvatila uzde kraljeva konja te pokušala zaustaviti utrku. Bila je neuspješna u svome naumu te je zbog ozljeda glave preminula nekoliko dana kasnije te je prozvana prvom sufražetskom mučenicom.¹⁷ Početkom rata dolazi do promjena u djelovanju britanskih sufražetkinja. Emmeline i Christabel Punkhurst zaustavljaju sve aktivnosti pokreta te pomažu vladi u regrutiranju što većeg broja žene u radničke redove. Pokret mijenja ime svojih novina iz „*Suffragette*“ u „*Britannia*“ s posvetom „za kralja, za državu, za slobodu“, dok je u međuvremenu Sylvia Punkhurst zahtijevala mir.¹⁸

¹⁵ Remy-Hébert, B. *The first women's movement: Suffragist struggles in the 19th and early 20th centuries*, preuzeto 23.7.2018. s http://www.jfki.fu-berlin.de/academics/SummerSchool/Dateien2011/Papers/juncker_remy.pdf, str. 5.

¹⁶ <https://www.historylearningsite.co.uk/the-role-of-british-women-in-the-twentieth-century/suffragettes/> (23.7.2018.)

¹⁷ Remy-Hébert, B. *The first women's movement: Suffragist struggles in the 19th and early 20th centuries*, preuzeto 23.7.2018. s http://www.jfki.fu-berlin.de/academics/SummerSchool/Dateien2011/Papers/juncker_remy.pdf, str. 6.

¹⁸ Emery, J. (2006). *The Suffragettes, the Russian Revolution and Women's Liberation*, preuzeto 23.7.2018. s <https://www.icl-fi.org/english/wv/895/suffragettes.html>

3.3. Sufražetski pokret Francuske

Sufražetski pokret Francuske započinje Marijom Deraismes koja na koncu 19. stoljeća proučava i održava javna predavanja na temu ženske sudbine. No, utemeljitelj je francuskog sufražetskog pokreta Leon Richier koji 1869. godine osniva udruhu pod nazivom „Ženska prava“ te 1878. godine organizira Međunarodni kongres o žeskim pravima. Žene Francuske, za razliku od britanskih, nisu tražile pravo glasa, već građanska prava. Sufražetsku kampanju u pravom smislu započinje Hubertine Auclert pokrenivši grupu „Suffrage des femmes“ te novine pod nazivom „La Citoyenne“, no bez većih uspjeha. Treba napomenuti kako francuski, tako i feminizam drugih država ne uzima prevelikog maha, pogotovo na početku. Razlog tome su velike klasne razlike između žena te se interesi jedne skupine ne podudaraju s interesima druge. Socijalistički kongres 1879. godine proglašava jednakost spolova, od 1897. godine žena može biti svjedok na sudu, a već sljedeće godine dobivaju pravo glasa na Trgovačkom sudu, pravo birati i biti birane za poziciju u Višem savjetu rada te su primljene u Više vijeće socijalne skrbi i Akademiju likovnih umjetnosti. René Viviani, francuski političar, 1901. godine pred zastupnički dom predlaže pružanje prava glasa neudanim i razvedenim ženama. Léon Brunschvicg, francuski filozof, 1909. godine pokreće Francuski savez za glasanje žena te organizira brojne sastanke i prosvjede.¹⁹

3.4. Sufražetski pokret Sjedinjenih Američkih Država

Američke su žene bile na nešto boljem položaju od europskih, bile su malobrojnije i smatrane vrijednima u obiteljima. No, kao i u Europi, muškarci su imali sva prava. Uključenje u kampanju u korist crnaca činio im se kao najbolji put za ostvarenje vlastitih prava. Prilika za djelovanje pružila im se 1840. godine za vrijeme Proturobovlasničkog kongresa u Londonu, kada Lucretia Mott osniva prvu američku feminističku udruhu. Iste su godine na konvenciji u Seneca Fallsu sastavile svoj manifest. Zahtijevale su preoblikovanje akta koji bi crncima dao pravo glasa tako da se na zahtjev, „Da boja nije prepreka glasačkom pravu“, doda i riječ „spol“, no bezuspješno. Nacionalnu udruhu za žensko pravo glasa utemeljila je 1869. godine Susan B. Anthony te je ono dodijeljeno u državi Wyoming. Na početku dvadesetog stoljeće u Sjedinjenim Američkim Državama radi oko 5 milijuna žena, kako u industriji i trgovini, tako i kao odvjetnice i liječnice. Američki sufražetski pokret 1913. godine vode dvije žene Doris Stevens i Alice Paul, koje ubrzo počinju održavati sastanke, prosvjede te mimohode. U to je vrijeme u Sjedinjenim

¹⁹ De Beauvoir, S. (2016). *Drugi spol*. Zagreb: Naklada Ljevak. str. 145.

Američkim Državama devet država ženama pružilo pravo glasa te su upravo te žene dolazile na konferencije pokreta zahtijevajući pravo glasa u svim državama. Ovaj pokret vrlo brzo poprima karakter onog britanskog. Žene prosvjeduju plakatima vežući se za ograde Bijele kuće, uhićivane su i slane u zatvor gdje su štrajkale glađu.²⁰

3.5. Sufražetski pokret Rusije

Kao i u ostatku svijeta, industrijalizacija je znatno promijenila obiteljske odnose te utjecala na stvaranje svijesti žena o njihovom položaju i izrabljivanju. Zahtjevi za emancipaciju žena prvo su se pojavili u buržoazijskim feminističkim pokretima, koja su posjedovala veća materijalna dobra. Oktobarska je revolucija 1917. godine bila najvažniji događaj za emancipaciju žena Rusije. S revolucijom 1905. godine društveno se stanje radikalno mijenja, žene se uključuju u sve više javnih događanja, javlja se masovni pokret za borbu za pravo glasa žena. Ta je borba za pravo glasa, kao i u većini drugih država, žene podijelila na klasnoj osnovi. Počelo se tiskati sve više članaka i časopisa o ženama te problemima s kojima se susreću. Na Lenjinovu se inicijativu tiskaju novine namijenjene ženskoj radničkoj klasi *Rabotnitsa* (Radnica). Članovi uredništva prvog izdanja uhićeni su od strane carske represivne policije, ali je prvi broj svejedno objavljen 1914. godine. U međuvremenu je druga internacionala izdala težnje milijuna radnika glasujući za imperijalistički svjetski rat, što znači da će brojni muškarci biti poslani na frontu te da će njihova mjesta u tvornicama morati zauzeti žene. U Petrogradu su između 1913. i 1917. godine žene činile jednu trećinu ukupne radne snage, što je bitno utjecalo na ojačavanje svijesti i samopouzdanja žena. Tijekom 1917. godine povećalo se protivljenje i nezadovoljstvo imperijalističkim ratom, što je jačalo položaj boljševika koji su rat osudili još 1914. godine.²¹ Vlada je 23. veljače pokušala zaustaviti demonstracije sazvane kako bi se proslavio Međunarodni dan žena što je izazvalo sukob s radnicama. Sukob u metalurškoj tvornici Putilov doveo je do pada carske vlasti kada su demonstracije radnica dovele do općeg štrajka. Car je abdicirao nakon što su carske trupe odbile ugušiti prosvjed radnica te su im se pridružile.²² Štrajkove su organizirali radnici raznih profesija. Novine „Rabotnitsa“ se sve više okreću boljševičkoj propagandi. Žene poput: Nadezhde Krupskaya, Inesse Armand, Aleksandre Kollontai i drugih radnica u potpunosti su fokusirane na

²⁰ De Beauvoir, S. (2016). *Drugi spol*. Zagreb: Naklada Ljevak. str. 147.-148.

²¹ Rossi, E. (2004). *The Emancipation of Women in Russia before and after the Russian Revolution*, preuzeto 23.7.2018. s <http://www.marxist.com/emancipation-women-russia.htm>

²² Hobsbawm, E. J. (2009). *Doba ekstrema*. Zagreb: Zagrebačka naklada. str. 61.

revoluciju i društveni napredak. Pobjeda nad carskim režimom omogućila je Sovjetskoj Rusiji da donese određena građanska prava koja otvaraju put pravoj emancipaciji žena.²³

3.6. Sufražetski pokret država Jugoistočne Europe

Pokreti za ženska prava u Jugoistočnoj Europi se javljaju u prvim desetljećima 19. stoljeća, no temelji za takav pothvat postavljeni su tek krajem toga stoljeća. Izdaju se prve ženske novine, održavaju prvi sastanci te stvaraju prva udruženja. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće žene-radnice bore se za svoja prava i bolje radne uvjete, no bez velikih pomaka. Organizacija njihova djelovanja bila je loša, a otpor prema pokretu velik. Početkom 20. stoljeća situacija se mijenja, žene postaju svjesne svoga položaja te rade na boljoj organizaciji. U ovome razdoblju već se javljaju utjecajne, moderne žene koje aktivno sudjeluju u javnom i kulturnom životu. U Osmanskom je Carstvu do početka Prvog svjetskog rata već postojalo 30-ak ženskih časopisa. Vlasnice oko pola tih časopisa bile su žene. Osmanski je feministički pokret započeo u vrijeme mladoturske revolucije. U Zagrebu 1900. godine izlazi prvi ženski časopis „Domaće ognjište“ koji je propagirao obrazovanje. U Novom Sadu 1911. godine izdaje se časopis pod nazivom „Žena“ urednice Milice Tomić koji se čvrsto zalaže promjeni društvenog položaja žene. Većina je tada poznatih žena bila u javnom životu isključivo zbog svog visokog društvenog statusa. No, žene poput Isidore Sekulić ili Milice Stojadinović u javnome se životu pojavljuju zahvaljujući svojoj nadarenosti. Za razvoj feminizma jugoistočnih država Europe zaslužne su Savka Subotić te Kruševljanka Jelena Dimitrijević. Savka Subotić bavila se proučavanjem društvenog položaja žena Vojvodine te je nekoliko časopisa objavilo njezina predavanja. Također je bila i predsjednica Srpskog narodnog ženskog saveza, Zadruga Srpkinja Novosatkinja te Kola srpskih sestara. Nakon svog predavanja u bečkom Naučnom klubu nazvana je „majkom naroda“. Bila je poznata i cijenjena po cijelom svijetu, zauzimala se za školovanje i otvaranje škola te je radila kao putujuća učiteljica. Jelena Dimitrijević objavila je knjigu „Pisma iz Niša o haremima“ 1897., kojom je čitateljima približe objasnila život muslimanke i života u haremu. Njezin se feminizam temelji na seksualnosti čiji značaj ona nastoji modernizirati. Milica Tomić pripada začetnicama Ugarskog feminizma. Ona je kroz svoj časopis „Žena“ nastojala educirati o položaju žene u Vojvodini i Srbiji. Na prijelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće stvara se feminizam Rumunjske za kojeg su najviše bile zaslužne žene koje su putovale Europom. No, prvu feminističku ideju iznijela je Cornelia Emilian osnovavši Rumunjsko žensko ponovno ujedinjenje 1867. godine te Ženski savez sedam godina kasnije. Shvaćanje uloge

²³ Rossi, E. (2004). *The Emancipation of Women in Russia before and after the Russian Revolution*, preuzeto 23.7.2018. s <http://www.marxist.com/emancipation-women-russia.htm>

žena Jugoistočne Europe je dvojako, prvo kao radnu snagu te onda kao sredstvo reprodukcije. Ljepota za brak nije bila od nekog značaja, ono što se tražilo je bila žilavost, snaga, zdravlje i radišnost. Smatralo se da je djevojka spremna za udaju kada nauči obavljati sve kućanske poslove. No, bez obzira na neupitnu dominaciju muškaraca, unutar kućanstva postoji dominacija najstarije žene kojoj su sve mlađe podređene. Za vrijeme Prvog svjetskog rata djeca nisu bila obvezna ići u školu, dok su djevojčice ostajale kod kuće pomagati majkama oko kućanskih poslova. Tada je također bila sramota biti siromašan tako da je upravo siromaštvo bilo razlog nepohađanja nastave. Dominacija mađarskih i njemačkih škola također je stvaralo problem koji se rješava krajem 19. stoljeća otvaranjem hrvatskih ženskih škola, dok je početkom dvadesetog stoljeća ženama omogućen upis na Zagrebačko sveučilište.²⁴

3.7. Međunarodni dan žena

Međunarodni se dan žena danas slavi u većini država svijeta. On predstavlja priznanje postignuća žena bez obzira na njihovu nacionalnu, jezičnu, religijsku, etničku, kulturnu ili političku pripadnost. Nastao je kao rezultat djelovanja radničkog pokreta dvadesetog stoljeća. Američka socijalistička partija prvi puta obilježava nacionalni dan žena 28. veljače 1909. godine, u čast štrajku krojačica kao protest radnim uvjetima koji se dogodio godinu dana ranije u New Yorku. Godinu dana kasnije, Socijalistička međunarodna zajednica u Kopenhagenu uspostavlja Međunarodni dan žena u čast pokretu za ženska prava te kao potporu za ostvarenje općeg prava glasa za žene. Kao rezultat odluke donesene u Kopenhagenu, Međunarodni su dan žena 1911. godine prvi puta obilježile Njemačka, Austrija, Danska i Švicarska gdje je više od milijun ljudi osim prava glasa zahtijevalo i pravo na rad, stručno osposobljavanje te rješavanje problema diskriminacije. U vrijeme Prvog svjetskog rata ovaj je dan postao mehanizam za protestiranje ratu. Rusija je na ovaj dan vodila protest za „kruh i mir“ koji je završio carevom abdikacijom. Tek je 1975. godine donesena odluka da će se Međunarodni dan žena slaviti 8. ožujka.²⁵

²⁴ Dukovski, D. (2005). *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća: I. dio (1800.-1914.)*. Zagreb: Alinea. str. 235.-242.

²⁵ <http://www.un.org/en/events/womensday/history.shtml> (23.7.2018.)

4. PRVI SVJETSKI RAT – PROMJENA DRUŠTVENE STRUKTURE

Prvi svjetski rat donosi neopisive promjene u svakodnevicu, temeljitu promjenu u društvenoj strukturi na svim svojim razinama. Na sveobuhvatni razvitak žene u ovome periodu uvjetovale su tri glavne promjene. Prva je promjena i potreba industrije koja se može sagledati iz dvije perspektive – razvitka industrijskog gospodarstva i ratne mobilizacije radničke klase. Rast industrijskog gospodarstva, stvaranjem velikog broja radnih mjesta otvara mogućnost zapošljavanja žena koje sada rade kao telefonski operateri, tajnice, učiteljice ili industrijske radnice. S druge strane rat iziskuje masovnu mobilizaciju koja je obuhvatila i radničku klasu. Ovakva im situacija stvara priliku za osamostaljivanje, prikupljanje novih znanja i vještina, ekonomsku stabilnost te bijeg od svakodnevice. Druga promjena koja je znatno utjecala na obiteljske odnose, položaj žena i demografiju jest pojava kontracepcije. Žene su mogle kontrolirati tijek svog života, nisu se morale bojati gubitka posla te su mogle odlučiti žele li i ne žele imati djecu. Treća promjena jest dolazak tehnologije na tržište koja je skraćivala vrijeme i olakšavala obavljanje neke aktivnosti, obveze ili dužnosti. Iako je u ženskom svijetu dobiveno slobodno vrijeme zasigurno okupirao novi zadatak.²⁶ Rat je bio neočekivan, iznenadan te se smatralo kako će trajati kratko. Dvadeseto se stoljeće činilo kao stoljeće feminizma i velikih društvenih promjena, žensko je pitanje bilo glavni problem kojemu se pridavala sva pažnja. Francuske novine jedva da su spomenule atentat na Franju Ferdinanda. To je ljeto cirkulirala peticija u znak potpore za davanje prava glasa ženama na općinskim izborima. U Velikoj je Britaniji žensko pitanje također bilo glavna politička tema. Te je 1914. godine Women's Social and Political Union (WSPU), utemeljena 1903. godine s ciljem ostvarenja prava na glasovanje, bila uništena zahvaljujući represiji i nasilju. Christabel Pankhurst pobjegla je u Francusku kako bi izbjegla zatvor, dok je National Union of Women's Suffrage Societies (NUWSS) na čelu s M. G. Fawcett, uživajući potporu liberala i radničke klase, organizirao ogromnu paradu u Londonu kao pokazatelj snage svojih 53 000 članova. No, iznenadni je rat zakočio djelovanje sufražetskog pokreta te ujedinio žene u brizi oko države i opće dobrobiti, privremeno su zapostavile borbu za svoje zahtjeve te se posvetile svojim „ženskim dužnostima“. Bili su česti i popularni govori poput onog Jane Misme, urednice časopisa *La Française*: „Dok god traju patnje naše države, nikome nije dopušteno pričati o pravima. Sada imamo samo dužnosti.“ Fawcett je također rekla „Dame, vaša država vas treba. Pokažimo se dostojnima našeg državljanstva, bez obzira jesu ili naši zahtjevi priznati“. Francuska je vlada ubrzo odobrila novčane naknade ženama mobiliziranih vojnika s ciljem podizanja morala

²⁶ Roberts, J. M. (2002). *Povijest Europe*. Zagreb: Povjesnica. str. 179.-180.

trupa. Francuski se premijer Viviani obratio seljankama za koje je smatrao da su prijeko potrebne na sada napuštenim poljima „Ustanite se, žene, djeco Francuske, kćeri i sinovi nacije. Zauzmite mjesto na polju rada onih koji su sada na bojnopolju...“. Sve su zaraćene vlade, osim Sjedinjenih Američkih Država, ustanovile takve naknade za žene u bračnim i izvanbračnim zajednicama čija je visina ovisila o broju djece. Britanska je naknada pružana sve do kraja rata te je bila malo viša od visine ženske plaće, dok su naknade njemačke i francuske vlade bile izuzetno niske.²⁷

4.1. Žene u industriji

Rat je značajno utjecao i na industrijsku proizvodnju, budući da je postojala potreba povećanja proizvodnje, a u isto je vrijeme i potreba za masovnom mobilizacijom koja je obuhvatila i radničku klasu. Ove su potrebe stvorile paradoksalnu situaciju koja se očitovala istovremenom nezaposlenošću i nedostatkom radne snage. Rješenje problema industrije i ekonomske stabilnosti žena, čiji su očevi i muževi bili na bojištima, bilo bi u zapošljavanju žena. Uvođenje žena kao nove radne snage u početku nailazi na otpor industrijalaca, budući da su brinuli o održavanju discipline, a ženama nisu mogli prijetiti slanjem na frontu. Žene, iako nepoželjne bile su izuzetno potrebne te im je situacija pružila slobodu kakvu si nisu uspjele osigurati u aktivnoj borbi koja je trajala više od stoljeća.²⁸ Pankhurst u Velikoj Britaniji, poduprta novoosnovanim Ministarstvom municije, 17. srpnja 1915. godine organizira marš pod nazivom „pravo na službu“. Ovaj je marš prikazao predanost sufražetkinja zajedničkim ciljevima te je postao prekretnica u mobilizaciji Britanki. Zapošljavanje je žena bilo ubrzano vojnom obvezom te kasnije i vladom Lloyd Georgea. Vlada, sindikati i radnici su zajedno radili na uredbama za rješavanje velikog porasta žena-radnica. Sindikati su pristali na slanje vještih radnika u vojsku te omogućili njihovu zamjenu onim nekvalificiranim, što je omogućilo ženama da se za vrijeme rata bave „muškim poslovima“ nakon kojega će biti otpuštene. Muškarci su zamjenjivani ženama, prvo u trgovačkim objektima i uredima, te kasnije i u industriji. Broj zaposlenih žena se povisio za 50%, zahvaljujući omogućavanju rada ženama gotovo svih generacija u gotovo svim područjima rada.²⁹ U zanimanjima u kojima su se muškarci smatrali nezamjenjivima, prijetnja od prekidanja proizvodnje ili nastavka djelovanja omogućila je zapošljavanje žena. Kako su one bile nekvalificirane za obavljanje bilo kojeg posla, tvornice, sindikati, vlade i ostala nadležna tijela

²⁷ DUBY, G./ PERROT, M. (2000). *A History of Women: Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*. Cambridge; London: The Belknap Press of Harvard University Press. str. 24.-25.,27.-28.

²⁸ CRAVETTO, R. (2008). *Povijest 16: Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*. Zagreb: Europapress holding. str. 123.-124.

²⁹ DUBY, G./ PERROT, M. (2000). *A History of Women: Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*. Cambridge; London: The Belknap Press of Harvard University Press. str. 32.-33.

pobrinula su se za njihovu edukaciju.³⁰ Prvi je svjetski rat u svega nekoliko mjeseci u potpunosti promijenio društvenu strukturu te dopustio ženama da izađu iz svojih domova i iskažu se kao žene, majke i radnice.³¹ Zahvaljujući velikom broju regrutiranih muškaraca, žene su uspješno preuzele njihove uloge i dokazale se sposobnima za obavljanje tzv. „muških poslova“. One sada upravljaju automobilima, tramvajima, raznose poštu, bave se proračunom, izrađuju granate i oružje u tvornicama, rukuju novcem te se slobodno kreću. Postale su slobodnije i samopouzdanije, počele su nositi hlače, pušiti cigarete te su pokušavale naglasiti svoju ravnopravnost s muškarcima.³²

Dolaskom na posao u tvornici žene bi bile intervjuirane te bi se obavio liječnički pregled. Policija je bila zadužena za održavanje reda, a radnice bi bile pretresene pri ulasku i izlasku iz tvornice. The Royal Arsenal, tvornica oružja u Woolwichu, se za vrijeme rata proširila u ogroman kompleks sa 80 000 radnika, od kojih su 73% bile žene. Proizvodnja se povećala dolaskom žena u tvornicu, inspekcija utičnica koja je trajala 40 sekundi sada je trajala 15. Posao se smatrao dobro plaćenim, iako su plaće žena bile manje od muškaraca. Za vrijeme rata donesen je zakon koji osigurava da će ženske radnice biti otpuštene završetkom rata. Provođene su iznenadne pretrage kako bi se spriječila mogućnost krađa. Radilo se dugo, a legalni je maksimum tjednog broja radnih sati bio 65 sati za žene.³³ U Velikoj Britaniji postotak zaposlenih žena 1914. godine iznosio je 26% te se do kraja rata on povisio na 35%. Postotak zaposlenosti žena u Njemačkoj je u periodu od 1913. do 1918. godine skočio sa 22% na 35%, a u Francuskoj sa 32,8% na 40,5%. Novonastala je situacija povećala odgovornost žena, promijenila njezinu ulogu i strukturu obitelji. Njihovo je djelovanje u ovim kriznim godinama stavljalo u pitanje njihovu podređenost, budući da su se iskazale kao glave obitelji, radnice i majke. Muškarci su se ovakvoj promjeni uloga snažno protivili, budući da je izlazila iz okvira tradicije te je vidno utjecala na demografske promjene, kao i na promjene odnosa među spolovima. Prihvatanje ove promjene za muškarce bilo je nedopustivo, jer bi u tom slučaju morali odbaciti teoriju podređenosti te prihvatiti žene kao sebi jednake.³⁴ Žena nije više bila samo žena ili spol, ona je bila jača od tipične žene i veća od bilo kojeg muškarca. Odlazak muškaraca u rat ostavio je za sobom sada brojna slobodna radna mjesta i brojne žene i obitelji bez ekonomske sigurnosti. One su sada bile sve, i majke i očevi, i žene i muškarci, i radnice i domaćice. Iskustvo koje su stekle u ovom ratnom periodu pružilo im je

³⁰ <https://www.ssa.gov/policy/docs/ssb/v5n7/v5n7p4.pdf> (23.7.2018.) str. 4.

³¹ Duby, G./ Perrot, M. (2000). *A History of Women: Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*. Cambridge; London: The Belknap Press of Harvard University Press. str. 21.

³² Dukić, I. (2012). *Prvi svjetski rat i promjene u svakodnevicu*, preuzeto 23.7.2018. s <http://povijest.net/2018/?p=3215>

³³ Rossi, E. (2004). *The Emancipation of Women in Russia before and after the Russian Revolution*, preuzeto 23.7.2018. s <http://www.marxist.com/emancipation-women-russia.htm>

³⁴ Cravetto, R. (2008). *Povijest 16: Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*. Zagreb: Europapress holding. str. 123.-126.

mobilnost i samopouzdanje. Iako su žene neumorno radile i dokazivale se u svim sferama života, svu su slavu i pažnju dobili veterani ili pali heroji rata, njihov je spol i dalje bio prikazivan u tradicionalnom smislu. Ratna propaganda koristila je žene kao alegoriju za pobjedu, domovinu ili ih je prikazivala kao uplakane supruge i majke. Takav će se pogled na ženu polako početi mijenjati izdavanjem djela Victora Marguerittea *La Garçonne* (Bećarica ili muškobanjasta djevojka) 1922. godine.³⁵

4.2. Mobilizacija žena

Neke su države, na prijelazu između devetnaestog i dvadesetog stoljeća, dopuštale ženama da služe u vojsci kao medicinske sestre, no novačenje žena u vojsku nije započelo do Prvog svjetskog rata. Ženska se vojna služba, vrsta i njezin intenzitet uvelike razlikovao od države do države. U Sjedinjenim Američkim Državama služba u mornarici predstavljala je službeno upoznavanje sa vojnom službom u kojoj su žene bile punopravne članice vojske. Vojni korpus medicinskih sestara utemeljen je 1901. godine kao značajan korak u uključivanju žena u vojnu službu, iako nisu imale vojni status i prava. Josephus Daniels, koji je predvidio mogućnost američkog ulaska u rat te primijetio nedostatak radne snage u mornarici, pronalazi rupu u zakonu koja dopušta uvrštavanje žena u redove mornaričkih podčasnika (yeomen). To je bila prva služba koja je od 19. ožujka 1916. godine regrutirala žene. Do kraja rata je gotovo 12 000 žena služilo u mornarici kao činovnici, prevoditelji, radio električari, kemičari ili regruteri. Pružanje ženama službe ovakve vrste uvelike je pomoglo djelovanju mornarice. Do kraja rata marinci i obalna straža također uključuju žene u svoje redove te su uživale jednaka prava kao i muškarci. U američkoj je vojsci služilo oko 34 000 žena, iako je većina obavljala posao medicinskih sestara u pomoćnim vojnim kapacitetima te s toga nisu imale pravo na vojni čin ili bilo koju vrstu vojne naknade. Gotovo 10 000 medicinskih sestara otputovalo je u Belgiju, Englesku, Francusku ili Srbiju. Crveni je križ također slao medicinske sestre i službu za moral u Francusku i druge države. Američka telefonska i telegrafska tvrtka (AT&T) poslala je više od 220 bilingvalnih telefonskih operatera, često zvanih „Hello Girly“, uz oko 350 doktora i volontera.³⁶

³⁵ Duby, G./ Perrot, M. (2000). *A History of Women: Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*. Cambridge; London: The Belknap Press of Harvard University Press. str. 21.-23.

³⁶ Sowers, S. R. (2003). *Women Combatants in World War I: A Russian Case Study*, preuzeto 23.7.2018. s <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a414547.pdf>, str. 4.-6.

Velika je Britanija također dopustila ženama sudjelovanje u ratu te je do njegova kraja gotovo 100 000 žena sudjelovalo u jednoj od tri uloge: kao civilni volonteri, medicinske sestre ili u sklopu ženskih vojnih jedinica. Na početku je rata civilno volontiranje bilo izuzetno popularno, dok je pred kraj rata sve više žena odlazilo na bojna polja kao medicinske sestre. Velika Britanija imala je šest različitih ženskih medicinskih organizacija u kojoj su žene pružale prvu pomoć, bile vozačice hitne pomoći i radile kao medicinske sestre. Do kraja rata Britanija je stvorila uniformirane jedinice ženske vojske koje su bile plaćene za svoju službu. Britanija je prva država koja je uspostavila Women's Army Auxiliary Corps (WAAC ili Ženska pomoćna vojna trupa) u proljeće 1917. godine u koju se prijavilo oko 40 000 žena od kojih je oko 12 000 poslano u rat. Ubrzo su oformljene i ženske pomoćne mornaričke i zračne trupe. Žene su u ovim trupama radile kao činovnice, telefonske operaterke, konobarice, kuharice te instruktorice za korištenje gas maski. Oko 80 000 žena služilo je u ovim vojnim organizacijama iako su se njihove pozicije, činovi, kodovi i ostalo znatno razlikovali od muških. Ženska je uloga u ratu, iako sekundarna, izuzetno važna.³⁷

Njemicama je također bilo dozvoljeno sudjelovati u ratu, no isključivo kao civilima, ne vojnicima. Unatoč željama načelnika Glavnog stožera njemačke vojske, Paula von Hindenburga da se zakon o industrijskom radu primjenjuje na pripadnike oba spola, kancelar i Reichstag to nisu dozvolili. Služenje u industriji bilo je obvezno samo za muškarce, u dobi od 17 do 60 godina. Kako bi uveo nekakvu prividnu ravnotežu, ratni ured osniva tzv. centre za rad žena (Frauenarbeitstellen). Do kraja rata u industrijskoj ratnoj proizvodnji radilo je oko 700 000 žena. Nedostatak vojne snage koji je zahvatio Njemačku u proljeće 1917. godine natjerao je generalni stožer na drastičnu mjeru – pozivati žene da prihvate plaćene poslove iz stražnjih, marginalnih vojnih područja tzv. ženski pomoćni program koji je privukao višestotina volonterki iz radničke klase. Bile su zaposlene u opskrbnim skladištima, skladištima sa streljivom, u bolnicama te kao činovnice.³⁸

Rusija je, za razliku od drugih država, regrutirala veliki broj žena u svoje vojne redove. Razvoj ženske vojne službe Rusije možemo pratiti kroz tri faze. Prva je faza trajala od kolovoza 1914. godine do ožujka 1917. godine, kada je nakon prve revolucije pala monarhija. Druga faza trajala je oko osam mjeseci pod privremenom vladom, koja je srušena Boljševičkom revolucijom u studenom 1917. Godine, te treća za vrijeme Građanskog rata, nakon povlačenja Rusije iz Prvog

³⁷ Sowers, S. R. (2003). *Women Combatants in World War I: A Russian Case Study*, preuzeto 23.7.2018. s <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a414547.pdf>, str. 7.-8.

³⁸ Sowers, S. R. (2003). *Women Combatants in World War I: A Russian Case Study*, preuzeto 23.7.2018. s <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a414547.pdf>, str. 8.-9.

svjetskog rata. U carskom periodu nije postojala odredba koja omogućuje ženama sudjelovanje u vojsci, s iznimkom rada medicinskih sestara. Žene su radile u industriji i činile gotovo polovinu radne snage. Postojale su žene koje su bile u pješastvu i konjici prerusene u muškarce. Iako je vlada vojsku odredila kao isključivo mušku profesiju, zabilježeni su brojni slučajevi, u kojima su žene aktivno sudjelovale u vojsci, čak i nakon što je otkriven njihov pravi spol. I dok se većina žena maskirala, bilo je i onih koje se nisu skrivale. Također su poznati i slučajevi ženskih pilota. Neke od tih heroina su: Apolloyna Isoltsey (prva poznata žena u ruskoj vojsci), Olga Jelweiser, Maria Selivanova, 17 godina, pobjegla iz ženske srednje škole i djelovala u vojsci pod imenom Stepan, Nina Rumiantseva, 16 godina i Ekaterina Linevska, 23 godine. Maria Bochkareva, najvažnija je žena ženske vojne povijest Rusije. Služila je kao vojnik u Carevoj gardi kada padom carske vlasti na čelo privremene vlade dolazi Alexander Kerensky, koji je uveo nekoliko drastičnih promjena u vojsci, Bochkareva je iskoristila priliku i dobila podršku za stvaranje ženske vojne jedinice Ženskog bataljona smrti Rusije (Russian Women's Battalion of Death).³⁹

5. POLOŽAJ I ULOGA ŽENA NAKON PRVOG SVJETSKOG RATA

Završetkom rata i povratkom muškaraca svojim domovima, većina je žena vraćena u svoju prvobitnu ulogu – kućanice, majke, supruge. One su prve dobivale otkaze u tvornicama kako bi se oslobodilo mjesto za muškarce. Situacija stvorena početkom rata bila je nagla te su se isto tako naglo stvari vraćale na svoje mjesto nakon rata. Žene su izgubile izvor prihoda, slobodu te su ponovno postale zarobljenice vlastitog doma. Veliki je problem nastajao otpuštanjem žena koje su za vrijeme rata postale udovice. Dok su, zbog recesije koja je uslijedile nakon rata, one žene koje su ostale zaposlene primale još manju plaću, a muškarci su istovremeno primili ratne bonuse. Žene su se usprotivile ovakvim odlukama i odlučile djelovati. Radnice londonskih autobusa i tramvaja krenule su u štrajk 1918. godine. Vijest se o štrajku brzo širila te su žene u drugim gradovima slijedile njihov korak. To je bio prvi štrajk za jednaku plaću u Britaniji. Lloyd George 1917. godine postavlja kabinet za evaluaciju pitanja ženskih plaća. Donesena je odluka isplaćivanja jednake plaće za jednak posao. Ženama je bilo obećano da će u poslovima u kojima rade jednako kao i

³⁹ Sowers, S. R. (2003). *Women Combatants in World War I: A Russian Case Study*, preuzeto 23.7.2018. s <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a414547.pdf>, str. 9.-11, 14.-15.

muškarci, biti jednako plaćeni.⁴⁰ Emancipacija žena postići će se kroz emancipaciju radničke klase. No, kraj rata donio je i nekoliko dobrih promjena sa sobom. Sve više žena ulazi u Parlament te im sve veći broj država priznaje njihova prava. Novi Zeland je ženama dao pravo glasa još 1893. godine, Finska 1906., Norveška 1907., Australija 1908., Velika Britanija daje ograničena prava 1918. godine, no 1928 uvodi pravo bez restrikcija. Sjedinjene Američke Države svim svojim građankama daju pravo glasa 1919., dok Švedska pravo glasa ženama daje 1921. godine.⁴¹

⁴⁰ Rossi, E. (2004). *The Emancipation of Women in Russia before and after the Russian Revolution*, preuzeto 23.7.2018. s <http://www.marxist.com/emancipation-women-russia.htm>

⁴¹ De Beauvoir, S. (2016). *Drugi spol*. Zagreb: Naklada Ljevak. str. 146.-149.

6. ZAKLJUČAK

Društvena je struktura, zabetonirana višestoljetnom statičnošću pod težinom brojnih društvenih, gospodarskih, industrijskih i državnih promjenama, za vrijeme Prvog svjetskog rata polako počela pucati. Okolnosti ovoga rata stvorit će savršene uvjete za osobni, intelektualni i društveni rast žena, koje će već u prvim mjesecima istoga pokazati svoju pravu vrijednost. Ratna će mobilizacija mušku populaciju stjerati u kut, dok će ženama ostati slobodan put koji će im omogućiti rušenje starih tradicija i vrijednosti te im pružiti osjećaj neovisnosti, samopouzdanja i slobode. Da, uloga se žene promijenila skoro preko noći, no samo u smislu dužnosti, onih stvarnih i onih moralnih, dok je tradicija, diskriminacija te djelomično i zakonodavstvo, ostalo netaknuto. Može se reći da je Prvi svjetski rat brzo i efikasno postavio čvrste temelje za daljnje rješavanje tzv. ženskog pitanja otvorivši vrata novoj eri. Eri u kojoj će se riješiti pitanje jednakosti, barem one zakonske, jer kraj diskriminacije još uvijek nije na vidiku.

7. LITERATURA

1. Adamović, M. (2010). Žene i društvena moć. Sociološka obilježja upravljačkih položaja žena u kulturi i kulturnim industrijama. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu.
2. Cravetto, R. (2008). Povijest 16: Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.). Zagreb: Europapress holding.
3. De Beauvoir, S. (2016). Drugi spol. Zagreb: Naklada Ljevak.
4. Duby, G./ Perrot, M. (2000). A History of Women: Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century. Cambridge; London: The Belknap Press of Harvard University Press.
5. Dukovski, D. (2005). Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća: I. dio (1800.-1914.). Zagreb: Alinea.
6. Hobsbawm, E. J. (2009). Doba ekstrema. Zagreb: Zagrebačka naklada.
7. Miles, R. (2009). Ženska povijest svijeta: Tko je skuhao posljednju večeru?. Zagreb: Europapress holding, Novi Liber.
8. Roberts, J. M. (2002). Povijest Europe. Zagreb: Povjesnica.
9. Sklevicky, L. (1996). Konji, žene, ratovi. Zagreb: Druga.
10. Župan, D. (2013). Mentalni korzet: Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918). Osijek-Slavonski Brod: Učiteljski fakultet u Osijeku/Hrvatski institut za povijest-Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje/Slavonski Brod.

INTERNETSKE STRANICE

1. Emery, J. (2006). The Suffragettes, the Russian Revolution and Women's Liberation, preuzeto 23.7.2018. s <https://www.icl-fi.org/english/wv/895/suffragettes.html>
2. Dukić, I. (2012). Prvi svjetski rat i promjene u svakodnevici, preuzeto 23.7.2018. s <http://povijest.net/2018/?p=3215>
3. Remy-Hébert, B. The first women's movement:Suffragist struggles in the 19th and early 20th centuries, preuzeto 23.7.2018. s http://www.jfki.fu-berlin.de/academics/SummerSchool/Dateien2011/Papers/juncker_remy.pdf

4. Rossi, E. (2004). The Emancipation of Women in Russia before and after the Russian Revolution, preuzeto 23.7.2018. s <http://www.marxist.com/emancipation-women-russia.htm>
5. Sowers, S. R. (2003). Women Combatants in World War I: A Russian Case Study, preuzeto 23.7.2018. s <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a414547.pdf>
6. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19203>
7. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58664>
8. <https://www.historylearningsite.co.uk/the-role-of-british-women-in-the-twentieth-century/suffragettes/> (23.7.2018.)
9. <http://www.un.org/en/events/womensday/history.shtml> (23.7.2018.)
10. <https://www.ssa.gov/policy/docs/ssb/v5n7/v5n7p4.pdf> (23.7.2018.)